

Egyház és társadalom

Válogatott tanulmányok a 2016. november 17-én
az egri Eszterházy Károly Egyetemen rendezett
Egyház és társadalom
konferencia előadásáiból

Egyház és társadalom

Válogatott tanulmányok a 2016. november 17-én
az egri Eszterházy Károly Egyetemen rendezett
Egyház és társadalom
konferencia előadásáiból

Szerkesztette:

Mizera Tamás, Nagy Andor

Líceum Kiadó
Eger, 2017

Szakmai lektor:
dr. Pap József, dr. Tengely Adrienn

A könyv megjelenését támogatta
az Eszterházy Károly Egyetem Esterhazyánium Kutatócsoportja

ISBN 978-615-5621-47-5

A kiadásért felelős
az Eszterházy Károly Egyetem rektora
Megjelent az EKE Líceum Kiadó gondozásában

Kiadóvezető: Nagy Andor

Felelős szerkesztő: Zimányi Árpád

Nyelvi lektor: Báthory Kinga

Nyomdai előkészítés: Molnár Gergely

Készítette: az Eszterházy Károly Egyetem nyomdája
Felelős vezető: Kérészy László

TARTALOMJEGYZÉK

Előszó..... 7

Egyház és társadalom

DÓBÉK ÁGNES: Barkóczy Ferenc szerepe

Muratori műveinek és szellemiségének hazai elterjedésében11

HAMZÓK JUDIT: Eszterházy Károly egri püspökhöz címzett

magyar nyelvű instanciák 1762–1772 között23

GORTVA JÁNOS: A politikus plébános – Hován József

tevékenysége Pásztón41

Egyház és nevelés

KLEM DÉNES: Maróthy György zenei szellemisége

a Methodus lapjain55

FÜLEP ÁDÁM: A felsőfokú könyvtárosképzés kezdetei

hazánkban Kovács Máté idejében.....65

SEBŐK SZILVIA: A kisvárdai Szent Orsolya-rendi Tanítóképző Intézet

hallgatóinak rekrutációs vizsgálata 1928 és 1938 között75

SÜVEGES GERGŐ: Az NCD: egy közösségpedagógiai

módszer ismertetése93

DÓBÉK ÁGNES

BARKÓCZY FERENC SZEREPE MURATORI MŰVEINEK ÉS SZELLEMISÉGÉNEK HAZAI ELTERJEDÉSÉBEN

Lodovico Antonio Muratori munkássága

Lodovico Antonio Muratori 1672–1750 között élt történétíró, pap, korának vezető tudósa. Műveivel nagy hatást gyakorolt a 18. századi Európa művelődésére. Jelentősek történettudományi munkái, közülük kiemelkedő a 24 kötetes *Rerum italicarum scriptores* (Milano, 1723–1751), amely a kiadott források mennyiségét tekintve a modern történetírás első nagy, középkori dokumentumokat közreadó műve.¹ A 12 kötetes *Annali d'Italia* (Milano, 1744–1749) című munkájában évekre lebontva, Krisztus születésétől mutatja be Itália történetét. *Antiquitates italicæ mediæ ævi* (Milano, 1744–1749, I–VI vol.; Arezzo, 1770–1780, VII–XXIII vol.) című műve 76 értekezést tartalmaz a legkülönbözőbb témákban, mint a szokástörténet, a gazdaság, a vallás vagy az irodalom. Posztumusz publikált levelezéskötetében nyilvánul meg leginkább az az enciklopedikus tudás, amelyet egész munkássága közvetít, valamint az európai kultúra problémáira való reflektálás.² A *Dei difetti della giurisprudenza* (Venezia, 1742) című művében a törvénykezés reformját indítványozta. A *Della pubblica felicità* (s.l., Modena?, s.n., 1749?) című írása az ideális politikust mutatja be, akit az igazság, a mértékletesség és a törvényesség szeretete kell, hogy jellemezzen. A 18. századi magyarországi könyvtárak jegyzékében is feltűnnek az előbb említett művek, azonban Muratori hazánkban és Európa-szerte azokkal az írásaival vált igazán ismertté, amelyek kora katolikus egyházának és lelkiségének kritikáját fogalmazták meg.³ Muratori levelezését vizsgálva megállapíthatjuk, hogy az 1740-es évektől folyamatosan kiszélesednek témakörei. Továbbra is megmaradnak a tudós levelezésekre jellemző témák, valamint az örökösödési háborúról szóló híradások. De ezek mellett központi szerepet tölt be az egyházi reformok nagy témaköre, mint a *Breviarium Romanum* által előírt kötelező vallási ünnepek

¹ Muratori életéről és munkásságáról: Dizionario biografico degli Italiani, cura di Girolamo IMBRUGLIA, vol. 77, Roma, Istituto della Enciclopedia Italiana, 2012, 443–452.

² *Corrispondenze: Epistolario di L. A. Muratori*, a cura di Matteo CÀMPORI, I–XIV, Modena, 1901–1922.

³ Muratori műveit gyakran megtaláljuk a liber gradualisok között, valamint főúri könyvtárakban, például Ráday Gedeon gyűjteményében 13 könyve volt megtalálható. L.: KÓKAY György, *Muratori és Magyarország. Muratori műveinek hazai elterjedése a 18. században*, Magyar Könyvszemle, 114/3, 1998, 193–206.

számának csökkentése, a szentek kultuszának szabályozása. Már 1723-ban megjelent a *Della carità cristiana, in quanto essa è amore del prossimo* (Modena, 1723) című munkája. A '40-es években ezek a témák egyesültek Muratori kulturális tevékenységében, sőt a katolikus morál tematikája szinte kizárólagos szerephez jutott. 1747-ben jelent meg a *Della regolata divozion de' cristiani* (Venezia, 1747), amelyben Muratori a kegyesség eszményének alapjait fektette le. Ezek a művek gyakran feltűnnek 18. századi katolikus főpapok könyvtárainak fennmaradt állományában vagy a könyvjegyzékek, hagyatéki lajstromok címei között. Klimó György, Barkóczy Ferenc, Eszterházy Károly környezetében mind jelen voltak Muratori művei, ők voltak azok a főpapok, akik hozzájárultak ahhoz, hogy a reformkatolikus eszmék hazánkban is ismertté váljanak.⁴ A továbbiakban Barkóczy Ferenc szerepét emelem ki ebben a folyamatban, aki több szálon kapcsolódott Muratori műveinek magyarországi elterjesztéséhez, jelenlétéhez és az általa közvetített eszmeiséghez.

Muratori művei Barkóczy Ferenc könyvtárában

Barkóczy Ferenc nemesi családból származott. Iskoláit Kassán, Nagyszombatban és a római Collegium Germanicum-Hungaricumban végezte.⁵ Tanulmányai befejezése után egri kanonokból szepesi prépost, majd további fontos címek megszerzését követően – 1741-ben titkos tanácsos, majd a hétszemélyes tábla bírója – 1745-ben egri püspök lett. Püspöksége alatt sokat tett Eger kultúrájáért. 1761-ben nevezték ki esztergomi érsekké, amely címet haláláig, 1765-ig töltötte be.

Könyvtárának jegyzéke az esztergomi Prímási Levéltárban található. A hagyatéki lajstromban három latin és két olasz nyelvű Muratori-mű van feljegyezve.⁶ A latin nyelvűek között ott van az 1723-ban íródott *Della carità cristiana* latin fordítása, a *De charitate christiana*, amely két példányban is be van jegyezve a következő címekkel: *Muratorii de charitate Christiana latinus. 1 vol.*; *Muratorius de Charitate*

⁴ SZELESTEI NAGY László, *Klimó György püspök szerepe Lodovico Antonio Muratori műveinek magyarországi elterjesztésében = Klimó György püspök és kora. Egyház, művelődés, kultúra a 18. században. A 2010. október 14-én, Pécsen, Klimó György pécsi püspök születésének 300. évfordulójára megrendezett tudományos konferencia tanulmányai*, szerk. PROHÁNKA Éva, SZILÁGYI Mariann, Pécs, PTE Egyetemi Könyvtár, 2011, (A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai, 9), 70–85.

⁵ Barkóczy Ferenc életéről: SUGÁR István, *Az egri püspökök története*, Bp., Szent István Társulat, 1984, 424–438.; MESZLÉNYI Antal, *A magyar hercegprímások arcképcsarnoka, 1707–1945*, Bp., Szent István Társulat, 1970, 99–121.; DÓKA Klára, *Barkóczy Ferenc = Esztergomi érsekek 1001–2003*, szerk. BEKE Margit, Bp., Szent István Társulat, 341–347.; ENTZ Géza, *Barkóczy Ferenc gr., a magyar barokk kor nagy mecénása*, Történetírás, 1939/3–4, 164–185.

⁶ Prímási Levéltár (a továbbiakban: PL), Esztergom, Archivum Saeculare I., Acta Radicalia et Protocolaria 69. = Protocollum testamenti ... Barkóczy. A kötet számozatlan oldalakból áll. Ennek az utolsó negyedében álló fejezetcím: „Descriptio et inventarium bibliothecae Archiepiscopalis Posoniensis suburbanae”. Utána hosszan, tételesen sorolja a könyvek címeit.

Christiana in 4to. 1 vol. Az egyik kötet bizonyosan Schupanzig András szepesi, majd 1740-től pozsonyi kanonok fordítása, amely 1763-ban jelent meg az esztergomi nyomdában Barkóczy támogatásával, akihez a kiadás ajánlólevele szól.⁷ A másik latin nyelvű mű a *Della regolata divozion de' cristiani* latin nyelvű fordítása, amely *De recta hominis christiani devotione...* címmel került ki a nyomdából. A latin nyelvű művek példánya nem maradt fenn az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtárban, ahova Barkóczy hajdani könyvtárának állománya került. Azonban az olasz nyelvű műveket ma is kézbe vehetjük. Megtaláljuk a korábban említett *Della pubblica felicitat*⁸, valamint a *Della regolata divozion de' cristiani* eredetileg olasz nyelven megjelent első, 1747-es kiadását⁹.

Barkóczy Ferenc szerepe a *Della regolata divozion de' cristiani* című mű magyar fordításában

A műnek magyar fordítása is megjelent 1763-ban Egerben. A fordító Séllyei Nagy Ignác. A magyar változat címe a következő: *Lamindus Britaniusnak, avagy Muratorius Lajos Antalnak... a keresztény embernek valóságos áhitatosságáról költt munkája: Melly először olaszból deákra fordítottatott Lamé Bornard által; most pedig magyar nyelven ki-botsáttatott.*¹⁰ Megoszlottak a vélemények arról, hogy ez a kiadás Barkóczy személyéhez kapcsolódik-e. Szauder József és Bitskey István úgy tartották, hogy a *De charitate christianá*hoz hasonlóan ennek a műnek a megjelenését is Barkóczy támogatta.¹¹ Mivel Séllyei Nagy Ignác Koller Ignác püspök kanonokja volt, Koller támogatásának is tulajdonították a munkát. Szelestei N. László tisztázta Barkóczy szerepét a *Della regolata divozion* magyar fordításában. Az esztergomi Főszékesegyházi Könyvtár Batthyány-gyűjteményében, tehát a Barkóczyhoz kapcsolódó doku-

⁷ Schupanzig fordításának bibliográfiai adatai: *De charitate christiana, prout fertur in proximum tractatus moralis, ex italico sermone in latinum versus ab Andreas Fridericus Schupanzigh, Strigonii, Typis Francisci Antonii Royer, 1763.*

⁸ Lodovico Antonio MURATORI, *Della pubblica felicità; oggetto de' buoni principi, trattato di Lodovico Antonio Muratori, bibliotecario del serenissimo signor duca di Modena, in Lucca, 1749.* Lelőhelye: Esztergom, Főszékesegyházi Könyvtár (a továbbiakban: FK), +BV2420.

⁹ Uő., *Della regolata divozion de' Cristiani trattato di Lamindo Pritanio all'altezza sereniss. di Maria Anna del. sac. rom. imperio principessa di Liechtenstein...*, in Venezia, nella Stamperia di Giambattista Albrizzi, 1747. Lelőhelye: Esztergom, FK +BV2423.

¹⁰ Séllyei Nagy Ignác székesfehérvári püspökként imakönyvkiadásába az általa fordított, szentmiséről szóló fejezeteket behelyezte. L.: SZELESTEI NAGY László, *A hívek szentmiseimádságai a kora újkorban* = Misztika a 16–18. századi Magyarországon, szerk. Bogár Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2013 (Pázmány Irodalmi Műhely – Lelkiségtörténeti tanulmányok 5.), 258.

¹¹ SZAUDER József, L. A. *Muratori két erkölcstani műve a XVIII. századi Magyarországon*, ItK, 1973, 171–179.; KÓKAY György, *Muratori és Magyarorszag... i. m.*; Uő., Muratori és Révai Miklós, *Vigilia*, 1992, 583–586.; Uő., Bessenyei és Muratori = *A szétszórt rendszer. Tanulmányok Bessenyei György életművéről*, szerk.: CSORBA Sándor, MARGÓCSY Klára, Nyíregyháza, 1998, 36–43.

mentumok környezetében található a kérdéses Muratori-szöveg kéziratos fordítása, amely szövege eltér az Egerben kiadottól.¹² Mindebből arra lehet következtetni, hogy Barkóczy valóban lefordította ezt a művet, azonban ezzel egy időben Egerben is készült egy fordítás, amely előbb megjelent.¹³

A kéziratos fordítás ismertetése

A továbbiakban röviden bemutatom az ezidáig nem ismertetett kéziratot. A címlap kronosztikonjából az 1762. évre datálhatjuk, azonban ez az elkészülés éve lehetett, hiszen a címlapot követő *Intés* című rész alatt, amely mintegy előszóként szolgál a fordításhoz, 1759. október 22-i dátum szerepel. Ezek szerint Barkóczy már egri püspök korában ismerhette a fordítást, de az is lehetséges, hogy a fordító később mutatta meg neki készülő munkáját.

Mind az 1762-ben befejezett kéziratos fordítás, mind az 1763-ban Egerben kiadott változat a *Della regolata divozion* első, 1747-es kiadása alapján készült. Ha összehasonlítjuk az 1747-es olasz kiadás felosztását a magyar fordítások szerkezetével, láthatjuk, hogy bizonyos részek csak a kéziratban szerepelnek. A nyomtatott kiadások – a kor reprezentációs szokásainak megfelelően – dedikációval kezdődnek. A kézirat nem tartalmaz ajánlást. Közvetlenül a cím után, az első lap rectóján a következő bejegyzés szerepel: „Keresztényeknek igaz áhítatossága mellett Muratori Lajos Antal Főlséges Mutinai herczeg könyveinek gondviselője olasz nyelven Prítani Lamind neve alatt kiadott, mostanában pedig bécsi nyomtatás szerint Magyar nyelvre fordított egy bizonyos nemzetes és vitézlő magyar emberséges ember Istennek dicsőségire, nemzetnek lelki vigasztalására.” Majd egy XIV. Benedek pápát méltató latin nyelvű bejegyzés szerepel, amely az olasz eredetiben nem található meg: „In laudem authoris prosper S. R. E. Cardinalis Lambertinus Archiepiscopus Bononiensis nunc Sanctissimus Dominus noster Papa Benedictus XIV [...]”.

Ezt követi a „Nos reformatores Paduane Universitatis [...]” kezdetű bejegyzés, amely a pontos latin nyelvű fordítása az olasz kiadás szövegének. Azt közli, hogy a mű semmiben nem ellenkezik a katolikus hit tanításaival és az uralkodóház elveivel, így a cenzúratanács megadja az engedélyt Giambattista Albrizzi nyomdásznak a nyomtatásra. A korabeli itáliai könyvkiadás elveinek megfelelően a könyvekben feltüntetették a cenzúra engedélyét. A nyomtatott magyar verzióból ez teljesen hiányzik, a kéziratos fordításban azért szerepelhet, mert ezzel is hangsúlyozni akarta a fordító, hogy széles körben elfogadott munkát ültetett át magyar nyelvre. A padovai cenzorok kezdetben a padovai egyetemhez kapcsolódó anyagokat ellenőrizték, később Velence kulturális szektorára, Padova és Velence közkönyvtáira, irodalmi

¹² A kézirat lelőhely: Esztergom, FK, Batthyány-gyűjtemény, Hist. VI. c.

¹³ SZELESTEI NAGY László, *Lodovico Antonio Muratori művei Magyarországon a 18. század második felében*, Magyar Könyvszemle, 2000/1, 27–42.

és tudományos akadémiaira is kiterjedt működésük. Különleges szervezetként vettek részt a kulturális életben. Ellenőrizték az egyetemi oktatást, a feladott műveket, az állami iskolák tőlük függtek. Az ő kezükben volt a cenzúra és a könyvek kiadásának engedélyezése.¹⁴

A kéziratban maradt mű és az egi nyomdában megjelent könyv az 1747-es olasz Muratori-kiadás felosztásával teljesen egyezik, 25 fejezetet és egy befejezést tartalmaz.

<i>Della regolata divozion de' cristiani</i> , trattato, Venezia, nella stamperia di Giambatista Albrizzi, 1747.	<i>Keresztényeknek igaz ájtatossága</i> [...], 1762 (kronosztikonból) (kézirat) Lelőhelye: FL Esztergom Batthyány-gyűjtemény, Hist. VI. c.	<i>Lamindus Britaniusnak, avagy Muratorius Lajos Antalnak, [...] a' keresztény embernek valóságos áhítatosságáról költt munkája</i> , Eger, Bauer Károl József, 1763.
Címlap	Címlap	Címlap
Dedikáció Maria Anna liechtensteini hercegnőnek	Nos reformatores Paduane Universitatis...	Dedikáció: Barta István választott püspök. A fordítás lektorainak névsora: Dobronyai Miklós egri kanonok, Szuhányi György pap, a Líceum tanára, Kotuts Mátyás tanár és Mátyus János, az egri szeminárium növendéke.
	Intés (1759. okt. 22)	
Al cristiano lettore	Elüljáró beszéd	Ill.me ac Rev.me Domine episcopo...! – Mátyus János dedikációja a püspökhöz.
Indice	Az részeknek mutató tábla	8 latin nyelvű logika, metafizika, fizika, teoretika stb. tétel
Noi riformatori dello studio di Padova...	Az áhítatosságról írt Könyvecskének magyarságába kevert gántsoknak igazgatása.	A' keresztény olvasóhoz
25 fejezet + összegzés	25 fejezet + összegzés	25 fejezet + összegzés
		A' részeknek mutató táblája

A *Della regolata divozion de' cristiani* első, olasz nyelvű kiadásának, kéziratban maradt magyar fordításának és a fordítás Egerben megjelent verziójának felosztása

¹⁴ Andrea DA MOSTO, *L'indice generale, storico, descrittivo ed analitico dell'Archivio di Stato di Venezia*, I, Roma, Biblioteca d'Arte Editrice, 1937, 217.

A fenti összefoglaló táblázat jól szemlélteti, hogy a kéziratos fordításnak két olyan része van, amely nem szerepel az olasz eredetiben és az egri kiadásban. Az egyik az *Intés* címmel bejegyzett rész, amely Muratori művének utóéletét mutatja be, kiemelve a szöveget ért támadásokat, majd a római Szentszék véleményét, amely elfogadta és helyesnek találta a művet. Az alábbiakban teljes terjedelemben közlöm az *Intés* szövegét¹⁵:

„Ezen könyv kinek titulusa: keresztényeknek igaz áhítatossága, melyet tudniillik mind egyházi, mind világi tudományra nevezetes és érdemes Muratori Lajos Antal olasz nyelven megírta, bölcs emberek által közönségesen helyesnek és dicséretesnek találtatott. Mindazonáltal P. Piazza Benedek Iesus Társaságából való szerzetes Sicilia országában, nem tekintvén bölcsenek közönséges helyes ítéletit, egy hosszas deák nyelven kibocsájtott írásával magával ellene zúgolódni, s mintha igaz hitnek ágozatjait érdekléné, sőt eretnekséget magában foglalna, úgy kihirdetni merészlett.¹⁶ De éme kinyilatkozott az igazságos és bizonyos Muratori könyvinek pártfogója *Epistola Paraenetica*¹⁷ deák nyelvéen kiadott felelő leveleinek ereivel Plazzának zúgolódásait semmissé tette.

Kire nézve a római Szék, az hol efféle visszavonásokra sörény vigyázás vagon, felébredett és Benedek XIV. akkorbéli pápa megparancsolá, az tilalmas könyveknek megvizsgálására és számkivetésekre rendélt római gyülekezését, hogy ezen Muratori könyvit minden cikkelyében vizsgálja és fontolja meg. Végbenvitetett nagy sörénységét ezen dicséretes rendelése eő szentséginek, és minekutána többszöri magányos és kétrendbéli közönséges gyűlésekben fontra latra vétetődött volna, utoljára december havának 18. napján 1753. esztendőben az egybengyült atyák egyenlő akarattal helyesnek találták lenni és bölcsen felkiáltották, sőt megvallották, hogy benne legkisebb kivető gáncsot sem lehetett föltalálni. Mert mi illeti az tudományát, ezt mindenképpen istenesnek s helyesnek tapasztaltak lenni. Ellemben hogy némely szokások, melyeket az author ellen szítnak kik jelesül okot adának a zúgolódásra (fölebb emlétett római gyülekezetnek egyik érdemes, feő tagja, kinél több lelkiatyáknak értelme és akarattya igen tudva vagon szemben bizonyítja) vagy nyilvánvalóképpen rontják és mocskítják Anyaszentegyháznak rendelésit, vagy pediglen tudatlan s azonkévöl is bálványozásra nagyon hajlandó köznépnek tompa vélekedésibül szármoznak, melyeket keresztény Anyaszentegyház soha nem hagyott helyben. Ezeket szükségképpen kellett voltaképpen világosságra hozni, azon okbül, hogy ennekutána senki keresztények közül némily embereknek balgatak beszídjein (az amint

¹⁵ A szöveget a mai helyesírás szerint közlöm, azonban a nyelvjárásnak, nyelvállapotnak minősülő jellegzetességeket nem változtattam meg.

¹⁶ Benedetto PLAZZA S. I., *Christianorum in sanctos sanctorumque reginam eorumque festa imagines reliquias propensa devotion*, Angelus Felicella excudebat, 1751.

¹⁷ Utalás Muratori híveinek írására, amely válaszként szolgál Piazza támadására. A mű teljes címe: *Lamindi Pritanii redivivi Epistola paraenetica ad patrem Benedictum Piazza e Societate Iesu, censorem minus aequum libelli "Della regolata divozione de' cristiani di Lamindo Pritanio" videlicet Lodovico Antonio Muratori, Venetiis, apud Jo. Baptistam Pasquali, 1755.*

már ennekelőtte megtörtént) meg ne ütközzön, sőt ne irtózzanak az emberek ezen Muratori könyvéből Istenhez való igaz áhítatosságnak valóságos tulajdonságát és módját megtanulni. Bécsben 22dik napján október havának 1759.dik esztendőben.”

A kézirat másik különlegessége, hogy a műhöz *Az áhítatosságról írt Könyvecskének magyarságába kevert gántoknak igazgatása* címmel hozzákötöttek egy füzetet, amely egy másik kéz írása. A cenzor nem hivatalos javaslatait tartalmazza. 16 te-leírt lapon keresztül kiegészítésekkel, értelmezésekkel, javításokkal szolgál az egyes részekhez. A kódex felosztásának megfelelően, az ábécé kisbetűivel utal vissza az egyes részekre, a betűket a kézirat szövegében a bal margón találjuk.

Barkóczy kapcsolata Itáliával

Fel kell tennünk a kérdést, hogy Barkóczy hol ismerte meg Muratori műveit. Barkóczy Ferenc a római Collegium Germanicum-Hungaricum-ban fejezte be tanulmányait. Egészen a 18. század végéig ez a kollégium közvetítette Magyarországra a kortárs itáliai szellemi áramlatokat. Az örök városban a tehetséges magyar diákok megismerkedhettek a kor híres olasz teológusainak munkáival.¹⁸ Barkóczy 1729–1732 között volt a kollégium diákja, tehát ezekben az években még nem jelentek meg a fenti Muratori-művek, azonban az ismert teológus nevével és egyéb alkotásaival már ekkor találkozhatott. Arra vonatkozóan, hogy ezek a könyvek hogyan jutottak Barkóczyhoz, nem találtam levéltári forrásokat. Barkóczy Rómából való hazatérte után, amikor egyre magasabbra jutott az egyházi ranglétrán, támogatott tehetséges, a római kollégiumban tanuló növendékeket. Köztük Batthyány Ignác, későbbi gyulafehérvári püspököt, jeles könyvgyűjtőt és Zerdahelyi Gábort, akiktől több levele maradt fenn. Ezekben a fiatal növendékek tanulmányi előmenetelükről számolnak be, vagy teológiai disputájukhoz kérnek anyagi segítséget.¹⁹ Barkóczy a könyvkereskedőkön kívül akár az ő közvetítésükkel is hozzájuthatott Muratori műveihez. Az egri Főegyházmegyei Levéltárban fennmaradt néhány Barkóczynak címzett levél Paolo Bernardo Giordani római kanonoktól.²⁰ Giordani több magyar főpappal állt kapcsolatban, Klimó Györggyel is sűrűn levelezett

¹⁸ BITSKEY István, *Hungariából Rómába: A római Collegium Germanicum Hungaricum és a magyarországi barokk művelődés*, Bp., Nemzeti Tankönyvkiadó, 1996 (Italianistica Debreceniensis: Monográfiák, 2).

¹⁹ Zerdahelyi Gábor Rómából címzett levele Barkóczyhoz, amelyben arra kéri, hogy téziseit neki ajánlhassa: PL. Esztergom, 1417/Nr. 5. A levél ismertetése: VERESS Endre, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864*, Bp., Magyar Tudományos Akadémia, 1941 (Olaszországi Magyar Emlékek. Közrebocsátja a Római Magyar Történelmi Intézet III), 301–303. Gróf Batthyány Ignác 1764 júliusában Barkóczy Ferenc esztergomi primásnak címzett levele, amelyben Zerdahelyihez hasonlóan ő is az érsek támogatását kéri teológiai disputája megtartásához. A levél ismertetése: VERESS, *i. m.*, 302–303.

²⁰ Főegyházmegyei Levéltár, Eger, *Archivum Vetus*, 2592.

könyvszerzési ügyekben.²¹ Barkóczynek írt levelei más témákat érintenek, azonban nem kizárt, hogy Giordani az ő könyvtára gyarapításához is hozzájárult.

Muratori tanításai Barkóczy egyházkormányzati tevékenységében

A Barkóczy tulajdonában lévő Muratori-művek tanításának több gondolatát láthatjuk visszatükröződni Barkóczy tevékenységében. A *Della carità cristiana* a jezsuita missziók és Muratori plébánosi tapasztalata alapján íródott. A mű alaptétele, hogy a kegyesség szükséges az üdvözüléshez, amely elsősorban a szegények segítésében kell, hogy megnyilvánuljon. A *carità eszménye* fő irányvonala lett Muratori szociális és politikai gondolkodásának, amely szerint csak a jó kormányzás és a vallásos életvitel együttese képes egy tökéletes társadalmat alkotni. A mű latin nyelvű fordításának előszavában, amely egy Barkóczyhoz intézett dedikáció is egyben, a fordító, Schupanzig kifejti, hogy Barkóczy már egri püspök korában ismerte Muratorit, és az ő szellemében segítette a város szegényeit, erre buzdítva papjait is.²² Schupanzig mindvégig hangsúlyozza, hogy Barkóczy egyházkormányzati tevékenységében fontos szerepet játszott a kegyesség eszménye.²³

Barkóczy 1758. június 24-én a pápa jóváhagyásával megalapította az Oltári-szentség-társulatot, amelynek regulájában szerepelt az is, hogy a tagoknak segítenie kell egymást és a szegényeket.²⁴ Rendbe hozatta a Felsőtárkány közelében található karthauzi kolostort, ahova nazarénus szerzeteseket telepített, majd adományokkal támogatta őket. A hozzá címzett alkalmi versek szerzői gyakran kihangsúlyozzák verseikben, hogy Barkóczy püspök, majd érsek soha nem feledkezett meg a városok szegényeiről.

A *Della carità cristiana* IX. fejezetében rajzolódik ki egy másik nagyon fontos pontja Muratori eszmerendszerének: a klérus egy igazi, valóságos keresztény tanítás

²¹ KOSÁRY Domokos, *Művelődés a XVIII. századi Magyarországon*, Bp., Akadémiai, 1996³, 556–557.

²² De charitate christiana, prout fertur in proximum tractatus moralis... i. m.

²³ „[...]Amplus se hic explicat campus in tui laudes excurrenti, et tuum beneficiendi studium encomiis quam maximis celebrandi. Sed quia assidua tua Ecclesiasticae Disciplinae ad Regulas sacrorum canonum reparandae cura pro te perorat; indefessa tua sollicitudo erudiendae bonis artibus Juventutis, me tacente, loquitur et ardens zelus tuus accendendi animarum Rectores igne Charitatis, quam in commissae sibi Plebis pectora diffundant, tuam in Proximum beneficentiam mirifice innuit: haud opus est, ut verbis meis Charitatem tuam extollam, quae eo perfectior est, quo pluribus gradibus opera spiritalia corporalibus praestant. [...] Qua de causa quisquis librum hunc legerit, nedum haustis ex eo salutaribus monitis, verum etiam virtute tua, exemplo tuo discet gemina officia Charitatis, alterum in Deum, in Proximum alterum: duo nempe totius Religionis nostrae capita, quae dum vitae tuae ratione potissimum prodit [...]. *Uo.*

²⁴ HUTTKAY Lipót, *A Barkóczy-Album*, Egri Újság, 1912. július 10–11.; TÜSKÉS Gábor, KNAPP Éva, *Népi vallásosság Magyarországon a 17–18. században*, Bp., Osiris, 2001, 304.

szerint kell, hogy tanítsa a népet.²⁵ A papságnak morálisan szilárdnak és kulturálisan képzettnek, felkészültnek kell lennie. Ennek eléréséhez a szemináriumok fontosságát emelte ki. Barkóczy az oktatás területén kezdeményezett reformjai megfelelnek Muratori elképzeléseinek. Egri püspökként kivette a papnevelést a jezsuiták kezéből, valamint a természettudományokra nagy hangsúlyt fektető oktatást szeretett volna bevezetni.²⁶ Az általa alapított nyomdában számos olyan mű kiadását támogatta, amelyek az egyházmegye leendő papjainak megfelelő képzettségéhez járultak hozzá.²⁷

Muratori *Della regolata divizion de' cristiani* című munkája már Lamindo Pritanio álnévvel jött ki a velencei nyomdából. Elsősorban ez a mű indította el Muratori reformátor eszméi ellen való támadásokat. Felhívta a figyelmet arra, hogy az utóbbi két évszázad tapasztalata alapján Loyolai Szent Ignác Lelkigyakorlatokjának követésére volna szükség. Hangsúlyozta a mise és az imádság, vagyis a külső és a belső áhitat fontosságát a keresztény ember életében, felemelte szavát az egyház szigorúsága, valamint a szentek túlzott tisztelete és a Mária-kultusz ellen, egy emberhez közelebb, elérhető Isten képét akarta a hívők felé közvetíteni.

A *Della regolata divizion* legfontosabb pontja, amely Barkóczy tevékenységében is megjelent, a nemzeti nyelven való misézés és könyvkiadás. A mű kéziratos magyar fordításából idézek: „a régi időkben, midőn a szentmise deák nyelven szolgáltatott, megértették azon nyelvet a Római Birodalomban szintén úgy, mint az keleti görög tartomány és az Egyiptus béli nép az görög nyelvet [...] Idővel azonban a deák nyelv lassankint annyira megvesztegetődött, mert az olasz, francia és spanyol nyelv ebből támadott, hogy azt egyedül az írástudók értenek, kik az világi emberek között kevesen találtattanak. Végtire idegen és köznép előtt ismeretlen nyelv lett belülle. Azon okból a misére gyülekezett hívek a papnak adandó feleletet abbanhadták az kórusban lévő egyházi személyek az énekes mise alatt, a kis mise alatt pedig egy kisebb rendű egyházi személy kezdett felelni a nép helyett.”²⁸

A teológiai, morálteológiai művek magyar nyelven való kiadása jelentősen fellen-

²⁵ Lodovico Antonio MURATORI, *Della carità Cristiana in quanto essa è amore dell' prossimo, trattato morale ...*, In Modena, per Bartolomeo Soliani stampatore ducale, 1723, 78–89.

²⁶ BITSKEY István, *Püspökök, írók, könyvtárak – Egri főpapok irodalmi mecénatúrája a barokk korban*, Eger, Heves Múzeumi Szervezet, 1997, 106–108.

²⁷ *Magyarország bibliographiája*, VI, szerk. MARKOS Béla, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1972, 289–290, 301; *Magyarország bibliographiája* VIII, szerk. V. ECSEDY Judit, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1991, 95–99, 115.

²⁸ Esztergom, FK, Batthyány-gyűjtemény Hist. VI. c. A kézirat számozatlan oldalakból áll. Az idézett rész a tizenhatodik, *Miképpen részesül az jelen álló nép az misében?* című részben található. A nyomtatott magyar fordításban másik szövegváltozattal találjuk meg: *Lamindus Britaniusnak, avagy Muratorius Lajos Antalnak, [...] a' keresztény embernek valóságos áhitatosságáról költt munkája*, Eger, Bauer Károl József, 1763, 174.

dült Barkóczy püspöksége, majd érseksége éveiben. Az egri nyomdában 1755–1761 között 24 magyar nyelvű nyomdatermék látott napvilágot, majd az esztergomi nyomdában 1763–1765 között további két magyar nyelvű kötet. Érdekes foglalkozni a Barkóczy érseksége idején Nagyszombatban megjelent magyar nyelvű könyvekkel is, több itt megjelent munka ajánlólevele nevezi meg támogatóként az érseket. 1761–1763 között összesen 23 Nagyszombatban megjelent magyar nyelvű kötettről tudunk.²⁹ Itt kell megemlíteni azt a számos dedikációt, amelyet a szerzők Barkóczynak címeztek, hálójukat fejezve ki magyar nyelvű könyvük kiadásának támogatásáért.³⁰ Ezek közül most Dévay András heves és Külső-Szolnok megyei alispán Jeremias Drexel-fordítását emelem ki, amely *Nap után forgó virág* címmel jelent meg 1764-ben. Ajánlása Barkóczy érsekhez szól. Az ajánlólevél utolsó sorai az anyanyelv védelmezésére is kéri az érseket: „[...] Hazánk oltalmára, Nemzetünk dicsőségére, Anyai nyelvünk virágoztatására, és Szent akarattyának tellyesítésére hosszas vidám szerencsével boldogicsa hercegségedet.” Dévay az olvasóhoz intézett levélben továbbra is a magyar nyelvet dicséri. Feltételezi, hogy lesznek talán olyanok is, akik ezt a könyvet meg fogják vetni, csak azért, mert magyar nyelven íródott. Ők a magyar nyelvet semminek tartják, unalmas előttük a magyar szó, ha beszélni tudják is, a nyelvet szégyellik. A szerző így érvel a magyar nyelv használata mellett: „Az Isten osztotta a nyelveket Szent lelke által, tud, és ért mindenféle nyelven, ne szégyenled azért, ha egyébbel nem, az Istennek Magyarul szóllani.”

Kitekintés

Muratori a 18. század közepén nem volt egyedülálló egyházi reformokat sürgető gondolataival. Scipione Maffei (1675–1755) neves történész és drámaíró szintén kiadott három könyvet 1742 és 1749 között a kegyességről, a pénz egyházban való

²⁹ Magyarország bibliographiája, VI., ... i. m.; Magyarország bibliographiája, VIII., ... i. m.

³⁰ A következő művekben találunk ilyen tartalmú dedikációt: Alexander DIOTALLEVI, *Az igaz penitentzia-tartó bünösnek eleven példája, melyet a' penitentzia-tartó ... és ötvenedik zoltára-szerént ... bünösnek hasznára olasz nyelven elé-adott ... magyarra fordíta Molnár János*, Nagyszombat, Akad. Colleg. betőivel, 1763.; KOLLARICS Joakim, *Philothea, az az ájtatos életre vezérlő út, melyet szalézi szent Ferencz francia nyelven megírt nyomtatásban is kibocsátott; most pedig magyar nyelvre ford.*, Nagyszombat, Akad. Colleg. betőivel, 1764.; Jeremias DREXEL, *Nap után forgó virág, vagy-is minden féle nyavalya ellen való orvosság. ford. DÉVAI András*, Nagyszombat, Akad. Colleg. betőivel, 1764.; HALLER László, *Telemakus Bujdosásának történetei, melyeket francia nyelven irt Fenelóni Saligniák Ferencz ... magyarra fordított Hallerköi ... Haller László*, Kassa, Akadémiai betűkkel, 1755.; GUSZTINYI János, *Üdvösség mannája az az: Az Úr Jésum tulajdon szent testének és vérének sacramentoma*, Eger, Bauer, 1759.; FEL-SŐ-BÜKI Nagy Lajos, *A' jó erkölcsre oktató Kátónak versei*, Eger, Franz Anton Royer, 1756.

körforgásáról, az uzsoráról.³¹ Mi vezérelte Muratorit és Maffeit, a 18. század első felének két nagy olasz irodalmárát, akik akkor már elég idősek és elismertek voltak ahhoz, hogy belemerüljenek ezekbe a kényes, sokat vitatott, sőt veszélyes kérdésekbe? Azok a problémák, amelyeket Muratori felsorolt a *Della regolata divozion*ban, egyre ismertebbek, elterjedtebbek voltak mind a laikus, mind az egyházi értelmiségiek között. Az 1750-es évekre egyre több híve lett a reformátor eszmének. Közvetítőik soha nem alakítottak egy egységes mozgalmat, nem dolgoztak ki egységes eszmerendszert. Egy közös volt bennük: elleneztek a Jézus Társaság hegemoniáját, akik az ellentétét képviselték a Muratori-féle egyházi reformok eszmeiségének. Annak ellenére, hogy nem alkottak egy közös megmozdulást, kritikáikkal és javaslataikkal nagyon élénk és dinamikus tényezőjét jelentették a kor olasz kulturális életének, amely javarészt egyháziakból tevődött össze.³²

Barkóczy ennek a szellemi közegnek az előzményeit ismerte meg Rómában töltött évei alatt. Hazatérve először Egerben, majd Esztergomban továbbra is élénk kapcsolatot tartott fenn itáliai kanonokokkal, ágensekkel. Könyvtárában nem csupán összegyűjtötte a népszerű kortárs teológiai munkákat, hanem mecénásként támogatta hazai megjelenésüket, ezzel szélesebb kör számára elérhetővé téve azokat. Tevékenységében több ponton találunk egyezést a Muratori-féle tanokkal.

³¹ Scipione MAFFEI, *Istoria teologica delle dottrine e delle opinioni corse ne' primi cinque secoli della Chiesa in proposito della divina Grazia...*, Trento, Parone, 1742.; Uő., *Dell'impiego del danaro libri tre*, Verona, Tumermani, 1744.; Uő., *Arte magica diliguata*, Verona, Carattoni, 1749.

³² Claudio DONATI, *Dalla "regolata divozione" al "giuseppinismo" nell'Italia del Settecento = Cattolicesimo e lumi nel Settecento italiano*, a cura di Mario ROSA, Roma, Herder, 1981, 77–98.

Die Rolle von Ferenc Barkóczy in der Verbreitung der Werke und der Ideen von Muratori in Ungarn

Ludovico Antonio Muratori hatte eine große Wirkung auf die Kultur in Europa des 18. Jahrhunderts. In meiner Studie untersuche ich, welche Rolle Ferenc Barkóczy, Bischof von Erlau, später Erzbischof von Gran, bei der Präsenz und dem Einfluss der Werke von Muratori in Ungarn spielte. Ich stelle vor, über welche Kanäle ein ungarischer Erzpriester die Arbeit seines italienischen Zeitgenossen kannte, welche Bücher von Muratori mit seiner Unterstützung veröffentlicht und übersetzt wurden. Ich beschreibe die Idee der Arbeit von Muratori aufgrund seiner oben genannten Werke, besonders aufgrund seines Buches *De regolata devotione de' cristiani*. Ich hebe hervor, welche Neuheit diese Gedanken für den ungarischen Klerus bedeuteten, wie sie das Denken über die Rolle und die Relevanz der Kirche in der Gesellschaft umformten. In der Fachliteratur war es lange umstritten, ob Barkóczy in der ungarischen Übersetzung von *Della regolata divozione* irgendeine Funktion hatte. Diese Übersetzung wurde im Jahre 1763 in Erlau veröffentlicht. In Verbindung mit dieser Frage stelle ich das Manuskript der Übersetzung vor. Diese Übersetzung ist heute in der Batthyány-Sammlung der Dombibliothek von Gran zu finden. Sie wurde im Jahre 1762 geschrieben und ihr Text ist verschieden von der in Erlau gedruckter Fassung.